

PER RUDBERG:

När klarar vi ubåtshotet?

De senaste årens intensifierade främmande undervattensverksamhet i svenska vatten är i sin aggressivitet och hänsynslöshet helt unik i fredstid.

Minskningen av anslagen till marinen har skett successivt och kulminerade i 1972 års försvarsbeslut. Nu har de första stegen att återuppbygga den fartygsburna ubåtsjakten tagits, men satsningen motsvarar bara ca 0,5 % av försvarsbudgeten eller 4 % av den årliga satsningen för utveckling av den nya JAS-Gripen.

Om kränkningarna skall upphöra fordras det en ekonomisk satsning så att ubåtsskyddsstyrkorna samtidigt kan uppträda inom flera områden i Östersjön och på västkusten.

Amiralen Per Rudberg var chef för marinen 1978–84 och dessförinnan under fem år militärbefälhavare i nedre Norrlands militärområde.

Att ubåtar kränker svenskt territorium är inte någon sentida företeelse. Vi har haft sådana kränkningar under hela efterkrigstiden. De inträffade på svenskt territorialhav, dvs utanför skärgårdsområdena. Ubåtarna – i undervattensläge – drog sig bort från svenskt område efter varning enligt internationell praxis.

Tyvär gjorde sig svenska massmedia ofta lustiga över de rapporter, som gavs i samband med kränkningarna. Begreppet "budgetubåt" lanserades, vilket skulle betyda att nu har marinen ont om pengar och har hittat på en ubåtskränkning för att få pengar till ubåtsjakt. Att detta upplevdes som orättvist och obegripligt för marinens personal som personligen upplevde dessa ubåtsjakter, är självklart. Än allvarligare i det längre perspektivet är det, att denna ytterst malplacerade skämtsamhet från många tidningars sida kan ha bidragit till att ge felaktiga signaler till omvärlden om den svenska reaktionen mot undervattenskränkningar. Den kan ha gett intrycket att man i Sverige tog lätt på sådana kränkningar – att man rent av i tysthet accepterade dem.

Ny och skrämmande utveckling

Samtidigt som Skandinaviska halvön och omgivande vatten blev föremål för ett starkt ökat intresse från supermakternas och maktblockens sida, förändrades successivt undervattenskränkningarnas karaktär. En brytpunkt kom 1980 i den sk Utöincidenten. Där upplevde vi för första gången att upptäckta ubåtar inte lämnade svenskt territorialhav efter varning utan började en katt- och råttalek med den svaga svenska ubåtsjakten. En

kränkande ubåt konstaterades vara av sovjetisk Wisky-klass, varav den sovjetiska Östersjömarinen har ett stort antal och den polska marinen har fyra.

Året därpå, 1981, kulminerade kränkningarna i den sovjetiska ubåten U137 grundstötning på Gåsefjärden utanför Karlskrona. Händelsen blev på många sätt en väckarklocka för svenskarna och gav ett konkret exempel på den förändrade situationen i vårt närområde.

1982 fick kränkningarna likaså en kulmen, Hårsfjärdenincidenten. Efter ett omfattande arbete under och efter denna månadslånga incident kunde det fastslås att kränkningarna utförts av Sovjetunionen. Inför en häpen värld kunde det klarläggas att flera olika typer av miniubåtar deltagit i denna operation på stor bredd, stödda av större sk moderubåtar.

De följande årens incidenter klarlade bilden ytterligare. I några av de större kunde närvaron av främmande dykare konstateras. Samtidigt ökade kunskapen om speciella sabotageförband i vår omvärld, de må sedan kallas *SPITSNAZ* eller annat. Och en sammankoppling av sådana förbands verksamhet med undervattenskränkningarna ligger mycket nära de tankegångar, som framfördes av parlamentariska ubåtsskyddskommissionen, tillsatt för att utreda Hårsfjärdenincidenten, i dess rapport april 1983.

Ubåtsskränkningarna har ingalunda upphört. Det framgår med stor tydlighet av Överbefälhavarens senaste kvartalsrapport, som omfattar ubåtsskyddsverksamheten under sommaren 1986. I den öppna delen, publicerad 21 oktober, konstaterar ÖB bla: "Ett femtontal rapporter har befunnits vara tydliga tecken på att främmande undervattensverksam-

het förekommit. Nationaliteten har inte kunnat bestämmas".

Allvaret i att kränkningarna fortsätter har kraftigt understrukits av vår politiska och militära ledning. Vi står inför en serie händelser, som i aggressivitet och hänsynslöshet är unika i fredstid. Vi står inför en ny teknik och taktik som – om den inte bemöts resolut – kan få ett förödande resultat i en kris- eller krigssituation.

Vi står inför en ny teknik och taktik som – om den inte bemöts resolut – kan få ett förödande resultat i en kris- eller krigssituation.

Ubåtssjaktförmågans väg utför

Under 60- och 70-talet har marinens förmåga att bedriva ubåtssjakt successivt minskat. Det har skett genom medvetna politiska beslut, där marinens varningar förklingade ohörda. Det sista steget nedåt togs i 1972 års försvarsbeslut, där marinens krav att få modernisera de fyra jagarna av Östergötlandsklassen avvisades. De hade i moderniserat skick kunnat utnyttjas för ubåtssjakt under 1980-talet. Omoderniserade föll de för åldersstrecket när de behövts som bäst.

Den uppifrån beordrade nedprioriteringen av ubåtsskyddsförmågan slog igenom inom alla sektorer. Utbildningen i ubåtssjakt fick till stor del läggas i malpåse, eftersom inga nya ubåtssjaktförband fanns att utbilda för, fränsett ett fåtal helikoptrar. Svensk försvarsindustri blev ointresserad av ubåtssjaktproble-

matiken eftersom marinen av tvång var en dålig köpare. Forskningen gick av samma skäl på sparlåga.

Vår sista jagare, Halland, avrustades samma dag som Hårsfjärdenincidenten började 1982.

Den allvarliga situationen blev än allvarligare genom de speciella problem som Östersjön ställer när det gäller ubåtsjakt. Östersjön är ett grunt hav. Dess vatten är en blandning av sötvatten från de många älvar som mynnar ut där, och inkommande saltvattenström från Kattegatt/Skagerack. Det resulterar i lager med olika salthalt, som ofta starkt minskar räckvidderna för hydroakustiska sensorer. Den ofta stora temperaturskillnaden mellan ytvatten och bottenvatten ökar ytterligare svårigheterna. Helt andra problem möter ubåtsjakt i Östersjön än på de öppna, stora haven. Den hydroakustiska materiel, som andra länder tagit och tar fram, är därför sällan utnyttjbar i Östersjön utan tekniska förändringar som fordrar forskning och försök. En annan egenhet för svensk kust – och den finska sydvästkusten – är de stora skärgårdsområdena, i sitt slag unika i världen. De ger särskilda problem för ubåtskyddsverksamheten genom att botten ofta är kuperad och ger upphov till falska ekoeffekter, speciellt i förening med vågor och ström. Miljön med sina många inlopp och gömställen är mycket fördelaktig för tex miniubåtar och mycket ofördelaktig för ubåtsjagande med utnyttjande av tekniker som är effektiva

i öppen sjö. Även i dessa viktiga områden fordras speciell teknik och materiel för ett effektivt ubåtskydd, teknik och materiel som inte går att "köpa från hyllan".

När allvaret i ubåtskränkningarna började stå klart för våra makthavare och marinens varningar togs på allvar, var vår ubåtskyddsförmåga i botten. Ett fåtal ännu ej färdigutrustade helikoptrar och patrullbåtar med en enkel "fiskehydrofon" var vad som fanns att tillgå. Vår sista jagare, Halland avrustades efter sin sista krigsövning samma dag som Hårsfjärdenincidenten började, 1 oktober 1982.

Den svåra vägen uppåt

Återuppbyggnaden av vårt ubåtskydd fick alltså börja nästan från botten inom alla berörda områden: forskning, prov och försök, materielanskaffning och utbildning. Och detta måste ske under stark press från allmänhet, politiker och massmedia på snabba resultat. Man upplevde stundom det tragikomiska att flera som tidigare med sitt tal om "budgetubåtar" bidragit till att sätta käppar i hjulet för en rimlig utveckling av vår ubåtsjaktförmåga, nu var bland de mest högröstade att kräva att marinen skulle lösa en omöjlig uppgift.

Lyckligtvis hade under hela 1970-talet marinstaben fortsatt att studera ubåtskyddsproblemen, dels inför 1972 och 1977 års försvarsbeslut, dels som en uppföljning efteråt. Ett visst underlag fanns alltså att bygga på, liksom en principuppfattning om hur problemen borde lösas, tekniskt och taktiskt. Ett koncentrerat arbete drogs igång 1980 för att komplet-

tera underlaget, granska tillgängliga och kommande tekniker för att lösa de mycket speciella Östersjö- och skärgårdsproblemen och skapa en långsiktplan för att bygga upp den raserade ubåtskyddsförmågan. 1984 lade chefen för marinen fram denna plan, som kvalitativt godtogs av Överbefälhavaren och statsmakterna. Den är upplagd i två steg, där det första är vad som måste och kunde göras före 1987 års försvarsbeslut, det andra vad som då måste komma till av resurser för att snarast skapa erforderlig kvantitet, erforderligt antal enheter och förband i ubåtskyddet.

Under tiden som detta arbete fortskred och successivt avsatte delresultat, pågick ett febrilt arbete med att på bästa sätt utnyttja det som fanns och på kort tid kunde tillföras verksamheten. Under 1983 lades kustflottans utbildningsverksamhet om, troligen på det mest radikala sätt som någonsin skett, för att inom ramen för gällande värnplikts- och arbetstidsbestämmelser på bästa sätt kunna utnyttja de knappa resurserna. Inom kustartilleriet jämkades utbildningstiderna så att ubåtskyddsförband ständigt skulle finnas att tillgå. Endast tack vare denna omläggning hade vi över huvudtaget några bemannade och snabbutbildade förband att sätta in under den allvarliga ubåtsincidenten i Karlskronaområdet februari-mars 1984.

Problem av skilda slag

Nu har de första stegen att återuppbygga den fartygsburna ubåtsjakten tagits. De första kustkorvetterna är nu operativa. Det är små fartyg, ca 1/8 av jagarnas tonnage, men med stor slagkraft och god

ubåtsjaktkapacitet och mycket god självförsvarsförmåga. Med modern teknik är det nu mera besättningsstorleken än vapen och hjälpmedel som bestämmer storleken av ett svenskt örlogsfartyg. Och besättningsstyrkan måste medge stor uthållighet. Vi måste kunna arbeta på två vakter, en på sina drabningsplatser, en i vila. För är det något vi verkligen lärt oss under dessa år, så är det att vår motståndare har stor uthållighet och att ubåtskyddsoperationer drar ut inte i timmar och dagar utan i veckor. Under hela denna tid måste vi kunna hålla ett ständigt tryck över det område, där den kränkande uppehåller sig.

Kustkorvetternas verksamhetsområden är främst på öppnare vatten. För våra skärgårdsområden med dess tusentals inlopp och gömställen fordras andra plattformar och annan teknik. Här är långa räckvidder varken nödvändiga eller tekniskt möjliga. Här gäller det i stället att kunna fingraska, att kunna "fotografera" sjöbotten och begränsade vattenområden. Våra moderna minjaktfartyg, där de första nu är operativa, har med sina speciella tekniska hjälpmedel dessa möjligheter.

Ubåtskyddsoperationer drar ut inte i timmar och dagar utan i veckor.

Vi har nu också fullt klart för oss hur bevakning och övervakning av väsentliga inlopp och skärgårdsområden bör ske och vilken materiel som fordras. En uppbyggnad inom ett antal väsentliga områden sker och rörliga bevakningsstyrkor tillskapas. Åtskilliga andra enhe-

ter ingår i de för sin uppgift kvalificerade ubåtskyddsstyrkor marinen söker skapa, bl a ubåtar, helikoptrar och patrullbåtar. Marinens personal har idag en avsevärd erfarenhet av hur samarbete och växelverkan mellan dessa olika delar av samma styrka skall gå till.

De 100 miljoner som nu satsas mer på ubåtskydd motsvarar 0,5% av försvarsbudgeten.

En av de stora ljuspunkterna i en i övrigt rätt mörk bild är det mycket ambitiösa och ansvarskännande sätt, på vilket marinens personal av alla grader, fast anställda och värnpliktiga, gått till verket för att göra det bästa av en ytterligt svår situation. Under de år som gått har mycket stora krav ställts på dem och betydande oppoffringar krävts i familjeliv, fritid och möjligheter att planera det privata livet. Dessa praktikens män har bättre än några andra kunnat se bristerna och de tidigare försummelserna och samtidigt känt trycket från en oförstående omgivning. Det är förklarligt, förståeligt och förlåtligt att deras förtvivlan över uppgiftens alla reella och psykologiska svårigheter ibland kunnat ta sig uttryck som vållat rabalder.

I den mån dessa uttryck riktat sig mot våra politiker är det angeläget att konstatera följande: Under mina år som marinchef, där en stor del av tiden dominerades av ubåtskränkningarna, hade jag att göra med fem regeringar, fem försvarsministrar och tre statsministrar. Vid inget tillfälle upplevde jag något som helst försök att dirigera eller "lägga sig i" det sätt, på vilket vi praktiskt sökte komma

till rätta med pågående ubåtskränkingar. Tvärtom gavs i de akuta lägena allt erforderligt stöd. Att sedan i tider där emellan uttalanden gjordes eller underläts som väl kunde tolkas negativt, är en annan historia. Och det är sannerligen att hoppas, att detta nu verkligen är – historia.

Inom några år kan vi sätta upp en relativt fulltalig ubåtsjaktstyrka som kan effektivt operera inom ett kustområde.

Det stora problemet

Det stora, dominerande och kvarstående problemet är ekonomiskt. Marinen vet väl vad den behövs – men det kostar. Och satsningen för att reparera tjugo års försummelser har inte varit överväldigande. Under trycket av händelserna kring U137 grundstötning på Gåsefjärden 1981 gavs i 1982 års försvarsbeslut ett extra anslag om 50 miljoner kronor för ubåtsjaktåtgärder och efter ubåtskyddskommissionens rapport efter Hårsfjärdenincidenten fick marinen i november 1983 ett engångsanslag om 250 miljoner kronor. All omplanering som varit möjlig har skett inom marinens egen begränsade ram och chefen för marinen fick 1983 direktiv från regeringen att i erforderlig grad prioritera ubåtskyddsverksamheten på bekostnad av den långsiktiga beredskapen inom andra områden i marinen. Så har skett men så kan det inte fortgå.

Trots den i förhållande till behoven blygsamma satsningen har röster höjts

för att "storsatsningen" på ubåtskydd skulle rubba balansen inom försvaret. Det bör då konstateras, att vi idag satsar ca 100 miljoner kronor mer på ubåtskydd än förr vilket är ca 0,5% av vår försvarsbudget eller 4% av den årliga satsningen för utveckling av det nya flygplanet JAS-Gripen.

Vi har en 2 700 kilometer lång kust, är den ojämförligt störste strandägaren i Östersjön och har vidsträckta skärgårdsområden framför många av våra från försvarssynpunkt väsentligaste kustområden. Vi kan inom några år sätta upp en relativt fulltalig ubåtsjaktstyrka som kan effektivt operera inom ett kustområde. Till dess får vi operera med en styrka som främst saknar uthålliga fartyg med god ubåtsjaktförmåga. Att detta inte verkar avskräckande med en kränkande, som många gånger under år som gått visat att han kan uppträda i samtida aktioner på många ställen, ger den senaste sommarens många kränkningar ett sorgligt belägg för.

Den mest kännbara bristen är alltså att luckan efter vår en gång stora jagar- och fregattflotta tar så lång tid att täppa till. Vår bästa möjlighet att få stopp på kränkningar är att utanför våra skärgårdar och öar hindra moderubåtar från att leverera sina miniubåtar och andra undervattensfarkoster in i skärgårdsområdena. Dessa möjligheter är starkt begränsade så länge vi inte disponerar

framför allt flera kustkorvetter. I underlaget inför 1987 års försvarsbeslut är det endast i Överbefälhavarens eget förslag och i det moderata utredningsalternativet som en någorlunda rimlig tillväxttakt kan garanteras. Den tid som gått sedan detta underlag togs fram har än klarare påvisat nödvändigheten av en ekonomisk satsning på ubåtskyddet som allra minst motsvarar dessa nivåer.

Luckan efter vår en gång stora jagar- och fregattflotta tar så lång tid att täppa till.

Rubriken lyder: "När klarar vi ubåts-hotet". Svaret blir: Vi klarar ubåts-hotet när vi

- tar detta hot, den nya teknik och de nya faror den medför, på verkligt allvar,
- gör den ekonomiska satsning som krävs för att vi före sekelskiftet skall kunna samtidigt uppträda inom flera områden, i Östersjön och på Västkusten, med fulltaliga ubåtskyddsstyrkor. Då kan risken för den kränkande bringas upp till en sådan nivå att han tvingas upphöra. Då kan den parlamentariska ubåtskyddskommitténs uttalande från 1983 äntligen bli verklighet: "Det som återstår är att med militära medel bringa kränkningarna att upphöra".